

SOSIAALI- JA TERVEYSVALIOKUNNAN LAUSUNTO 7/2000 vp

Hallituksen toimenpidekertomus vuodelta 1999

Perustuslakivaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunta on 13 päivänä huhtikuuta 2000 lähettäessään hallituksen kertomuksen toimenpiteistään vuodelta 1999 (K 2/2000 vp) valmistelevasti käsiteltäväksi perustuslakivaliokuntaan samalla määrännyt, että sosiaali- ja terveysvaliokunnan on annettava asiasta lausunto perustuslakivaliokunnalle.

Asiantuntijat

Valiokunnassa ovat olleet kuultavina

- finanssisihteerit Tiina Heino, ylläkäri Eero Lahtinen, neuvotteleva virkamies Pekka Vil-

- janen ja neuvotteleva virkamies Martti Lähteinen, sosiaali- ja terveysministeriö
- tutkimusprofessori Matti Heikkilä, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus
- lakimies Reijo Hyvönen, Kansaneläkelaitos
- sosiaali- ja terveystoimen päällikkö Tuula Taskula, Suomen Kuntaliitto
- kehittämisspäälikkö Tero Ristimäki, Sosiaalityöntekijäin Liitto
- pääsihteeri Jouko Vasama, Sosiaali- ja terveysjärjestöjen Yhteistyöyhdistys YTY ry
- tutkimusprofessori Irmeli Järventie.

VALIOKUNNAN KANNANOTOT

Perustelut

Valiokunta on käsitellyt hallituksen kertomukseen sisältyviä valiokunnan toimialaan kuuluvia lausumia ja toimenpidekertomuksen oheisaineistoon kuuluvaa sosiaali- ja terveystoiminnasta 2000.

Eduskunnan lausumat

Sosiaali- ja terveysvaliokunta on tässä lausunnossaan tarkastellut hallituksen kertomuksesta ilmeneviä eduskunnan lausumia, jotka ovat syntyneet sosiaali- ja terveysvaliokunnassa. Lausumien toteutumiseen on kiinnitetty huomiota erityisesti sitä silmällä pitäen, onko niiden johdos-

ta ryhdytty toimenpiteisiin, joiden perusteella lausuman edellyttämät toimet ovat olleet siten riittäviä, että lausuma voidaan poistaa.

Edellä sanottuun viitaten valiokunta esittää seuraavien lausumien poistamista jäljempänä mainituin perustein.

Lasten päivähoito, HE 211/1994 vp.

Eduskunnan lausuma tämän hallituksen esityksen yhteydessä edellytti päivähoitoon palvelurahakokeilun laajaa toteuttamista sekä esiopetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman laatimista. Päivähoidon palvelurahakokeilu päättyi 31.7.1997 ja pienten lasten hoitojärjestelmää koskeva lainsäädäntöuudistus tuli voimaan 1.8.1997. Lisäksi eduskunta hyväksyi syksyllä 1999 lain, joka mahdollistaa kaikille 6-vuotiail-

le maksuttoman vuoden mittaisen esiopetuksen ennen perusopetuksen aloittamista. Lausuma on tullut näin ollen siten toteutetuksi, että se voidaan poistaa.

Yrittäjien työttömyysturva HE 267/1994 vp.

Eduskunnan hyväksymien lausumien johdosta on hyväksytty lainmuutokset, joilla työttömyysturvalain 1 a §:n 1 momentin 1—3 kohdissa tarkoitettulle yritystoimintaa harjoittaneelle henkilölle annettiin oikeus työeläkelisään sekä yrittäjän työttömyysturvaa koskevia säännöksiä muutettiin muun muassa myyntivoiton jakotuksen ja yrittäjän työssäoloehdot koskevan yritystoiminnan olennaisuuden määrittelyn osalta. Uudella lainsäädännöllä on siten toteutettu lausuma sellaisella tavalla, että lausuma voidaan poistaa.

Kansaneläkejärjestelmän uudistaminen HE 119/1995 vp.

Eduskunta edellytti tarkoituksenmukaisilla järjestelyillä huolehdittavan siitä, että kansaneläkkeiden ja työeläkkeiden yhteensovituksella aiemmin hoidettu työkyvyttömyyseläkekäytäntöjen yhdenmukaisuus turvataan. Asia on ollut selvitettävänä sekä työryhmässä että työmarkkinaosapuolten muodostamassa neuvotteluryhmässä, jossa on päästy sopimukseen kuntoutuksen toimeenpanon keskeisistä linjauksista sekä tietyistä yhteisistä käytännöistä työkyvyttömyyseläkejärjestelmän osalta. Valiokunta pitää tärkeänä, että toimenpiteitä, joilla voidaan turvata työkyvyttömyyseläkekäytäntöjen yhdenmukaisuus, jatketaan edelleen.

Oluttuomisten rajoittaminen, HE 11/1996 vp.

Otsikossa mainitun hallituksen esityksen käsittelyn yhteydessä hyväksytty lausuma on tullut toteutetuksi, koska komissio on valmistellut direktiivin, jonka mukaan Suomi voi soveltaa määrällistä rajoitusta aina kuuteen litraan asti kolmansista maista matkustajatuomisina tuotavaan olueen. Lausuma voidaan näin ollen poistaa.

Työttömyysturvauudistuksen seuranta, HE 72/1996 vp.

Eduskunnan lausumat edellyttävät lainmuutosten vaikutusten seurantaa. Uudistuksen vaikutuksista on sosiaali- ja terveysvaliokunnalle an-

nettu laajahko erillinen selvitys vuonna 1998. Valiokunta on jo vuoden 1998 hallituksen kertomuksen käsittelyn yhteydessä todennut, että lausumat voidaan poistaa.

Sosiaaliturvamaksut, HE 170/1996 vp.

Otsikossa mainitun hallituksen esityksen perusteella annettu ensimmäinen lausuma, joka edellytti eläkkeensaajien ylimääräistä sairausvakuutusmaksua alennettavaksi vähintään yhdellä pennillä, on toteutettu, tosin lausumaan nähden viivästyneenä, ja lausuma voidaan poistaa.

Työeläkelaitosten kautta tapahtuva pienyritysten pääomahuollon kehittäminen ja vakuutus-tarkastusten voimavarojen kehittäminen, HE 241/1996 vp.

Eduskunnan lausuma pienyritysten työeläkelaitosten kautta tapahtuvan pääomahuollon kehittämisestä on uudistettu myöhemmin ja vakuutustarkastus on järjestetty uudelleen Vakuutusvalvontaviraston aloitettua toimintansa 1.4.1999, joten lausumat voidaan poistaa. Valiokunta on jo vuoden 1998 hallituksen kertomuksen käsittelyn yhteydessä todennut, että lausuma voidaan poistaa.

Maatalousyrittäjien työvahinkoturva, HE 201/1997 vp.

Eduskunnan lausuma edellytti lainmuutoksen vaikutusten seurantaa, mikä valiokunnan saaman selvityksen nojalla näyttää asianmukaisesti hoidetulta. Tästä syystä lausuma voidaan poistaa.

Työttömyysturvan työssäoloehdon kertyminen työvoimapolitiisessa aikuiskoulutuksessa, HE 223/1998 vp.

Hallituksen kertomuksessa annetun selvityksen mukaan halukkuus hakeutua työvoimapolitiiseen aikuiskoulutukseen ei lainmuutoksen jälkeen ole vähentynyt ja koulutus on palvellut työllistymismahdollisuuksia valiokunnan tärkeäksi katsomalla tavalla. Lausuma ei siten enää anna aihetta toimenpiteisiin.

Lisäksi valiokunta ehdottaa seuraavien, hallituksen kertomuksessa muiden kuin sosiaali- ja terveysministeriön kohdalla käsiteltyjen sosiaali- ja terveysvaliokunnan hyväksymien lausumien poistamista:

Hätäkeskusten eläkejärjestelyt mahdollisen valtiollistamisen yhteydessä, HE 111/1995 vp (sisäasiainministeriö).

Eduskunta on hyväksynyt myöhemmin hätäkeskusten valtiollistamiseen liittyen henkilöstön eläke-etujen turvaamista koskevan lausuman. Tästä syystä vuonna 1996 hyväksytty lausuma voidaan poistaa.

Määräaikaisissa tai perhepoliittisista syistä katkenneissa palvelussuhteissa työskennelleiden eläkeoikeus, HE 316/1992 vp (opetusministeriö).

Eläkelainsäädännön muutoksilla on toteutettu lausuma sellaisella tavalla, että lausuma voidaan poistaa.

Työmarkkinatukijärjestelmän muutokset, HE 172/1995 vp (työministeriö).

Eduskunnan lausuma edellytti sellaisia selvitys- ja seurantatoimenpiteitä, jotka hallituksen kertomuksessa annetun selvityksen nojalla näytävät asianmukaisesti hoidetuilta. Tästä syystä lausuma voidaan poistaa.

Nuorten ohjaus koulutukseen, HE 75/1996 vp (työministeriö).

Työmarkkinatukeen vuosina 1996—1997 tehtyjen muutosten vaikutuksista alle 25-vuotiaitten koulutus- ja työllisyys tilanteeseen on valmistunut seurantatutkimus, jota eduskunta lausumassaan edellytti. Eduskunta on vuonna 1997 hyväksynyt opintotukilain muutokset alle 20-vuotiaiden opintotuen osalta. Lausuma ei valiokunnan käsityksen mukaan anna enää aihetta toimenpiteisiin ja se voidaan poistaa.

Sosiaali- ja terveystietomus 2000

Köyhyys ja syrjäytyminen

Suhteellinen köyhyys on meillä pysynyt alhaisella vuositasolla vuoteen 1995 saakka, mutta alkanut kohota vuodesta 1996 lähtien. Köyhiksi määritellään suhteellisen metodin mukaisesti ne henkilöt, joiden kotitalouden käytettävissä olevat tulot jäävät alle puoleen kotitalouksien mediaanivuositulosta. Köyhyysriski on korkein nuorten aikuisten keskuudessa, sen sijaan vanhusten köyhyysaste on nykyisin väestön keskimääräistä alempi. Nuori aikuisuus elämänvai-

heena on nykyisin työkeskeisyyden sijasta tyyppillisesti opiskeluaikaa tai vaihtoehtoisesti työttömyyden varjostamaa. Molempiin liittyy korostunut toimeentulo-ongelmien riski.

Parhaiten köyhyydeltä suojaa ammatissa toimiminen tai eläkeikä. Väliaikaiset toimeentulo-ongelmat eivät olekaan yksilön kannalta vielä riski sosiaalisen kiinnittymisen kannalta. Sen sijaan pitkittynyt työttömyys ja siihen väistämättä liittyvät toimeentulo-ongelmat johtavat sosiaalisen kiinnittymisen löystymiseen eli syrjäytymiseen samoin kuin korkeampaan sairastavuuteen. Tämän vuoksi syrjäytymisen ehkäisyssä on ensiarvoista tukea nuorten työllistymistä samoin kuin työttömyyden katkaisemista ennen sen pitkittymistä. Työ on elämän ankkuri, joka mahdollistaa osallisuuden myös muilla yhteiskunnan alueilla.

Toimeentulo-ongelmat vaikeutuvat, jos elämä on pitkään mitoitettava työmarkkinatuen tai toimeentulotuen varaan. Toimeentulotuki on luonteensa mukaisesti tarkoitettu väliaikaisista toimeentulo-ongelmista selviytymiseen. Myös ylivelkaantuminen on johtanut monet pitkäaikaisiin selviytymisongelmiin. Muun muassa ruokapankkien kautta avustetaan enimmäkseen pitkäaikaisesti työttömiä ja toimeentulotukea saavia. Valiokunta pitää tärkeänä, että sosiaalipolitiikan toimenpiteitä kohdistetaan erityisesti tähän minimitoimeentulon varassa elävään ryhmään, jotta köyhyyden poistamiseen ja ehkäisemiseen hallitusohjelman tavoitteiden mukaisesti edetäisiin.

Vaikeudet aikuisten elämässä kuten työttömyys, köyhyys ja syrjäytyminen heijastuvat myös lasten elämään. Tutkimuksessa on havaittu viitteitä, että jo varhaisessa lapsuudessa joidenkin lasten syrjäytymisriski on huomattavan korkea. Riskiryhmään kuuluvien lasten ravinnon saannissa on epäsäännöllisyyttä, puhtaudessa puutteita, he nukkuvat liian vähän ja moni heistä on usein iltaisin ja jopa öisin ilman aikuisen seuraa. Lasten perushoivan puute on vakava merkki siitä, että vanhemmat eivät kykene vanhemmuuteen tavalla, joka loisi lapselle puitteet kasvaa toimintakykyiseksi aikuiseksi. Vaikeuksissa olevien perheiden tunnistaminen ja tu-

keminen on kasvava haaste lastenneuvola-, päivähoito- ja opetustoimelle. Ongelmiin puuttuminen ja niiden kasvun ehkäiseminen vaativat sosiaalityön vahvistamista kaikilla tasoilla. Syrjäytyminen on hyvin kallista ja sitä kalliimpaa, mitä nuorempana se tapahtuu. Taloudellisessakin mielessä syrjäytymisen ehkäisemiseen kannattaa sijoittaa. Valiokunta esittää, että hallitus laatii pikaisesti erillisen köyhyysohjelman.

Terveyden edistäminen ja terveyserojen supistaminen

Suomalaisten terveys on jatkuvasti parantunut, mitä kuvaa kohentunut elinajan ennuste. Elintavoilla on keskeinen merkitys sairauksien synnyssä ja kehityksessä. Elintapoihin vaikuttavat väestön terveystiedot ja -taidot sekä kulttuuriset ja asenteelliset tekijät. Terveellisten elämäntapojen edistämiseen tulee jatkuvasti kiinnittää huomiota. Tästä syystä terveystiedon saaminen jälleen oppiaineeksi kouluihin on erittäin tärkeää. Terveydenhuollon resurssien riittävyys on uhka terveyden edistymisen jatkumiselle. Osaa- van ja ammattitaitoisen henkilöstön jaksaminen ja määrälliseen sekä alueelliseen saatavuuteen on kiinnitettävä jatkossa erityistä huomiota.

Terveyden yleinen parantuminen ei kuitenkaan ole merkinnyt miesten ja naisten tai maan eri osa-alueiden taikka eri väestöryhmien välisen terveyserojen poistumista. Naiset elävät nykyisin Suomessa keskimäärin 7,5 vuotta vanhemmiksi kuin miehet. Samoin Länsi-Suomessa miehet elävät 2—3 vuotta pitempään kuin Itä- ja Koillis-Suomessa. Nämä erot ovat kuitenkin olleet hiljalleen supistumassa. Sen sijaan sosioekonomisten ryhmien väliset terveyserot ovat kasvaneet. Alemman sosiaaliryhmän miehet kuolevat lähes 6 vuotta nuorempina kuin ylemmän sosiaaliryhmän miehet. Naisilla ero on puolet pienempi.

Merkittävänä syynä sosiaaliryhmien välisiin terveyseroihin on koulutus. Enemmän koulutusta saaneet väestöryhmät ovat omaksuneet nopeammin tautiriskin vähentymisen kannalta tärkeät käyttäytymismuutokset. Toinen tärkeä sosiaaliryhmien välisen kuolleisuuserojen selittäjä on alkoholi. Alkoholin aiheuttamat terveys-

menetykset on kasvava ongelma, ja alkoholin liikakäytöstä on tulossa jopa tupakointia keskeisempi ennenaikaisen kuolleisuuden aiheuttaja. Maassamme meneillään olevat alkoholipolitiikan muutokset ja Euroopan yhdentymisestä tulevaisuudessakin alkoholipolitiikkaamme kohdistuva paine viittaavat siihen, että alkoholin kokonaiskulutus tulee vastaisuudessakin lisääntymään, ellei alkoholipolitiikan suuntaa muuteta. Valiokunta pitää tärkeänä, että kansanterveystieteelliset seikat ovat perusteena sekä kansallisessa alkoholipolitiikassa että ratkaistaessa alkoholiin liittyviä asioita EU-tasolla. Alkoholin kokonaiskulutuksen kasvu tulee väistämättä johtamaan myös haittavaikutusten lisääntymiseen. Alkoholin liikakäyttö on usein yksilöiden kohdalla myös tavallisin reaktio yhteiskunnalliseen syrjäytymiseen. Alkoholin käytön aiheuttamien terveyserojen supistamisenkin kannalta on siten tärkeää pitää työelämästä pudonneiden määrä mahdollisimman pienenä.

Terveyseroja tarkasteltaessa lapset ja nuoret ovat oma väestöryhmänsä, jonka terveydentilaa pidetään yleisesti hyvänä. Oletus ei kuitenkaan kaikilta osin pidä paikkaansa. Tämä on nähtävissä erityisesti mielenterveysongelmien lisääntymisenä yhä varhaisemmassa iässä. Lasten ja nuorten mielenterveyspalveluja on tarpeeseen nähden aivan liian vähän. Eduskunnan tälle vuodelle budjettiin lisäämät määrärahat mahdollistavat eri osissa maata muun muassa terapiapalvelujen lisäämiseen. Rahoitus tällaiselle toiminnalle ei kuitenkaan saa olla kertaluonteinen vaan se on saatava jatkumaan.

Koulun mahdollisuudet kaventaa terveyseroja perustuvat paljolti oppimisvaikeuksiin sekä sosiaaliseen selviytymiseen ja terveyteen liittyvien ongelmien tunnistamiseen. Varhainen havaitseminen mahdollistaa myös auttamisen. Tyttöihin verrattuna pojilla on tuntuvasti enemmän oppimisvaikeuksia, käytösongelmia ja koulumotivaation puutetta. Syrjäytymisen oireita voivat olla epämääräiset poissaolot, käyttäytymisongelmat, yksinäisyys, päihteet ja muutokset koulumenestyksessä. Riskiryhmien tunnistamiseen tarvitaan laaja-alaista ja varhain alkanutta lapsen kehityksen seurantaa. Henkilökohtaista ja

tehostettua ohjausta tarvitaan erityisesti ala- ja yläasteen nivelvaiheessa sekä peruskoulusta jatko-opintoihin siirryttäessä. Tämä edellyttää hyvää yhteistyötä kodin, neuvolan, päivähoidon, kouluterveydenhuollon ja koulun välillä. Kuitenkin oppilashuollon ja erityisopetuksen resursseja on kouluissa vähennetty. Suomalaisten lasten ja nuorten elämässä läsnä olevien aikuisten määrä on jatkuvasti vähentynyt. Aikuisen aktiivinen läsnäolo on kuitenkin oleellinen lapsen ja nuoren tervettä psykososiaalista kehitystä ja arjessa selviytymistä tukeva tekijä.

Työelämän muutokset, erityisesti pysyvien työsuhteiden muuttuminen entistä enemmän määräaikaikäisiksi, ovat lisänneet aikuisten paineita työelämässä. Psykkiset oireet ja sairaudet ovat viime vuosina selvästi yleistyneet erityisesti työikäisillä. Työelämän paineet näkyvät myös nuorten aikuisten ja sitä kautta lapsiperheiden elämässä. Työelämässä tulisi edistää malleja, joilla työ- ja perhe-elämän yhteensovittamis-

ta edistettäisiin. Viime aikainen kehitys näyttää kuitenkin vieneen päinvastaiseen suuntaan. Koveneva kilpailu työmarkkinoilla ei ole omiaan kannustamaan täysien perhevapaiden pitämiseen tai esimerkiksi lapsen sairastumisen vuoksi töistä poissaoloon. Riittävääntasoisien toimeentulon turvaavat vanhempainlomat ja lastenhoitoa varten järjestetyt vapaat mahdollistavat sen, että lasten vanhemmat voivat hoitaa lasta. Näillä sekä vuotuisen, viikottaisen ja päivittäisen työajan säätelyllä on suuri merkitys työ- ja perhe-elämän yhteensovituksessa niin, että lapsen etu toteutuu.

Lausunto

Lausuntonaan sosiaali- ja terveysvaliokunta kunnioittavasti esittää perustuslakivaliokunnalle

että perustuslakivaliokunta ottaa huomioon, mitä edellä on esitetty.

Helsingissä 6 päivänä kesäkuuta 2000

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

pj. Marjatta Vehkaoja /sd
jäs. Eero Akaan-Penttilä /kok
Merikukka Forsius /vihr
Saara Karhu /sd
Inkeri Kerola /kesk
Niilo Keränen /kesk

Pehr Löf /r
Juha Rehula /kesk
Päivi Räsänen /skl
Marjatta Stenius-Kaukonen /vas
Raija Vahasalo /kok
vjäs. Juhani Sjöblom /kok.

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Eila Mäkipää.